

Identitet kao stanje egzila: žena u Rezervnom životu Lidije Dimkowske

---

Marot Kiš, Danijela

Source / Izvornik: **Književna smotra : Časopis za svjetsku književnost, 2018, 50, 97 - 103**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:740744>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Identitet kao stanje egzila: žena u *Rezervnom životu* Lidije Dimkovske*

UVOD

Roman Lidije Dimkovske *Rezervni život* (2012) u kritičkoj je recepciji predstavljen kao roman s ključem, odnosno metaforizacija socijalnih i političkih zbivanja na prostoru bivše Jugoslavije u razdoblju od osamdesetih godina prošloga stoljeća do završetka prvoga desetljeća novoga stoljeća. Linearnom fabulom u realističkoj maniri roman prati odrastanje sijamskih blizanki Srebre i Zlate u siromašnoj četvrti Skopja s razgranatim i povremeno gotovo fantastičnim narativnim odvojcima koji uključuju portrete i sudbine niza mahom ženskih likova različitih socijalnih, nacionalnih, rasnih, religijskih i klasnih afilijacija. Metaforička potka romana s obzirom na kontekst političkih zbivanja na Balkanu krajem prošloga stoljeća mapira prisilno zajedništvo i tragični, krvavi raspad zemalja bivše Jugoslavije na sudbinu blizanki koje se, ne podnoseći više svoju fizičku sraslost te istovremeno svjesne mogućnosti tragičnoga ishoda za obje ili bar jednu od njih, odlučuju za riskantni pothvat razdvajanja:

Voljele smo se, mrzile, stidjele se jedna druge, prezirale, bojale se jedna druge, bile smo bliske i bile daleke, sve je bilo izmiješano u našim srcima i glavama – no, sve je to postalo nevažno, gotovo beznačajno pred željom da se razdvojimo, da se razdvojimo i gotovo! (RŽ 2016: 309)

Lijepo ćemo se razdvojiti jedna od druge, krv će doduše pasti, ali nećemo ni znati za to, sve će se dogoditi u snu, pod dubokom anestezijom, a kad se probudimo bit ćemo samostalne, nezavisne, slobodne, s vlastitim ustrojem [...] (RŽ 2016: 296)

Sijamske blizanke njihova tradicionalna patrijarhalna obitelj, počevši od latentno agresivnoga oca i depresivne melankolične majke, doživljava kao začudnu i zastrašujuću razliku/drugost, a isti se obrazac neprihvatanja preslikava i na šire socijalno okruženje te naposljetku i na njihov međusobni odnos. U svojem su prinudnom jedinstvu Srebra i Zlata potpuno različite osobe, suprotstavljenih stavova i svjetonazora, a njihov hendikep tu različitost još više naglašava, kulminirajući u osjećaju posvemašnje međusobne otuđenosti i nepodnošljivosti: “[...] osjetila sam da bismo bile bliskije kad bismo se mogle razdvojiti, a sada,

zarobljene u sraslosti naših glava, bile smo tuđinke, gotovo neprijateljice” (RŽ 2016: 128). Intimna je priča o traganju za osobnim identitetom i spoznaji o labilnosti konstrukta koji zovemo individualnim sebstvom u recepcijskom kontekstu, zbog smještenosti u granice povijesnoga vremena i konkretnoga mjesta prevedena u parametre alegorije o raspadu jedne države.¹ Nasuprot ovakvome modelu čitanja kao sredstva uspostave kontrole značenja – a koji *Rezervni život* smješta u okvire kritičke i političke dimenzije teksta – javlja se i mogućnost čitanja teksta romana ponad njegova izvorna recepcijskoga konteksta, kao univerzalnoga znaka prepoznatljivoga i razumljivoga mimo konkretnih izvantekstualnih oznaka vremena i prostora. Metaforička perspektiva romana usredotočena na simboličke oznake teksta u funkciji predimenzioniranja socijalnih, nacionalnih i političkih konotacija mora ustuknuti pred čitanjem romana kao teksta koji govori o poznatome na različit način, odnosno izražava mogućnost govorenja o povijesti i vremenu (i povijesnom vremenu) na duboko intiman i individualan način. Stoga je priču o metaforičko-alegorijskoj potki romana moguće i zaokrenuti, umjesto poopcavanja individualne sudbine i preslikavanja intimne ispovijesti na matricu povijesnih zbivanja i kolektivnoga usuda, roman je moguće (ili čak nužno) čitati kao pounutrenje socijalnoga modela, poraz kolektivnoga u individualnom. U tako postavljenoj interpretacijskoj matrici romana izdvaja se nekoliko ključnih mjesta: motiv prepoznavanja i suočavanja s nepoznatim/stranim u sebi, proces postajanja ženom

*Ovaj je rad financirala-sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 2016-06-9548.

This work has been fully supported by Croatian Science Foundation under the project 2016-06-9548.

¹ Lidija Dimkovska na upit o opravdanosti simboličko-alegorijskoga tumačenja romana u ključu metafore o kulturno-političkim zbivanjima na Balkanu krajem prošloga stoljeća ovako odgovara: “Putevi simbolike su nepredvidljivi i različiti i u tome je bogatstvo književnosti. Kada sam pisala roman, nisam planirala napisati ‘simboličnu’ priču o sijamskim blizankama sraštenih glava kao metaforu bivših jugoslavenskih republika. Aluzije su došle spontano, i u romanu i izvan romana, u njegovoj kritičkoj recepciji.” (http://www.novilist.hr/Kultura/Knjizevnost/Lidija-Dimkovska-Povijest-nas-je-samo-naucila-kako-ponavljati-zlo?meta_refresh=true)

u kontekstu prisilnih socijalnih i klasnih obrazaca patrijarhata, uloga roditeljstva (napose majke/majčinstva) u individualizaciji sebstva te stereotip žene u narativnoj strukturi teksta kao osobne ispovijesti i kolektivnoga svjedočanstva. Navedene topose koji metaforički obrazac romana kao slike vremena i prostora stavljaju u drugi plan te individualiziraju čitateljski pristup tekstu povezuje pojam egzila kao dobrovoljne ili prisilne izmještenosti ne nužno određene prostornim i vremenskim koordinatama, već temeljnim osjećajem nepripadanja i različitosti. U tom smislu *Rezervni život* je prvenstveno roman o nepripadanju i izoliranosti prikazanim iz perspektive galerije ženskih likova, pri čemu kategorija roda nije nužno niti jedino obilježje njihove različitosti.² Koncept različitosti promoviran romanom u radu se izvodi iz teorijskoga okvira pojma pounutrenoga stranca što ga opisuje Julia Kristeva u djelu *Strangers to Ourselves* (1991) (*Etrangers à nous-mêmes*), povezujući pojam stranca kao neprijatelja, nametnika i/ili prognanika sa stanjem osobne podvojenosti i izmještenosti. Cilj je ovoga rada analiza načina na koji se u ženskih likova romana manifestira koncept podvojenosti koji simbolizira proces prepoznavanja i priznavanja stranca i stanja izmještenosti u samome sebi kao preduvjeta razumijevanja podijeljenosti i konfliktnosti okruženja u kojem živimo, s obzirom da nepomirljive razlike među zajednicama možemo početi razumijevati tek kada se i sami suočimo s činjenicom da smo podijeljeni subjekti (Gallop 1987, 320).

STRANAC SAMOME SEBI

U studiji *Strangers to Ourselves* (1991) Julia Kristeva pod snažnim utjecajem psihoanalize kolektivni poriv suprotstavljanja Drugome (različitom i nepoznatom) povezuje s temeljnim nesvjesnim procesom kojim ono nepoznato i strano u sebi premještamo (eksternaliziramo) na osobu stranca. Rezultat je takvoga premještanja poricanje nepoznatoga u nama samima (Kearney 2005: 73) proizašlo iz kulturom nametnutoga uvjerenja o cjelovitosti i kontinuitetu osobnoga identiteta. Podijeljeno sebstvo koje psihoanaliza izvodi iz opreke svjesnog i podsvjesnog zaštitu pronalazi u projiciranju vlastite pounutrene drugosti na konkretnu osobu: stranca, neprijatelja ili drugoga.³ Kearney

² Kategorija drugosti koju roman potencira kao oznaku osobne izmještenosti i nepripadanja ne izvodi se (isključivo) iz rodnih obrazaca, iako je ženski glas nositelj narativne strukture u kojoj važno mjesto pripada nekolicini pomno ocrtanih ženskih likova. Drugost koju roman pripovijeda obuhvaća cijeli niz osobnih i kolektivno proskribiranih afilijacija uključujući rod/spol, religiju, nacionalnost i klasu/socijalni status, nadilazeći ih zatim u ujedinjenoj perspektivi različitosti kao straha od nepoznatoga i stranoga (u drugima i u sebi).

³ Podijeljenost (narativnoga) identiteta opisuje Paoul Ricoeur u studiji *Oneself as Another* (*Soi-même comme un autre*, 1990) problematizirajući dijalektiku sebstva (*selfhood*) i istosti (*same-*

(2005: 75) prema tome zaključuje kako je naš najveći neprijatelj, odnosno različitost koje se najviše bojimo i od koje strahujemo, zapravo demonizirana slika naše vlastite otuđenosti: ne strahujemo od stranaca zato što su od nas toliko različiti, već zato što su nam nalik u većoj mjeri od slike sebstva koju smo skloni prezentirati drugima. Cjelovitost sebstva podrazumijeva dakle priznavanje stranoga u sebi jer, kako ističe Kristeva, stranca ne predstavlja rasa ili nacija – mi smo stranci sebi samima, mi smo podijeljena sebstva (1991: 14).

Opisana se dijalektika pounutrene drugosti u *Rezervnom životu* ostvaruje na metaforičkoj i materijalnoj razini te kroz odnos pojedinca (prvenstveno glavne protagonistice Zlate kojoj pripada i narativna perspektiva) i njegove socijalne okoline u privatnom i javnom kontekstu. Sijamske blizanke, predstavljene kao dvije potpuno različite i često sukobljene naravi, koegzistiraju u rasponu od privrženosti do krajnje netolerancije, pa čak i mržnje koja njihovu fizičku povezanost suprotstavlja osjećaju uzajamnoga nepripadanja i stranosti:

[...] čak i kad su nam objema bile otvorene oči dugo, dugo u noć, šutjele bismo, svaka u svojem svijetu [...] kao dvije tuđinke prisiljene spavati u zajedničkoj postelji. (RŽ 2016: 124)

Ništa nije bilo izrečeno riječju, no osjetila sam da bismo bile bliskije kad bismo se mogle razdvojiti, a sada, zarobljene u sraslosti naših glava, bile smo tuđinke, gotovo neprijateljice. (RŽ 2016: 128)

Materijalizirana u obliku fizičke neodvojivosti, Zlatina sestra Srebra u prvome dijelu romana simbolizira stranca s kojim je Zlata prisiljena živjeti, priznavati njegovo postojanje i tolerirati ga usprkos želji za slobodom i neovisnošću. Srebra je stalno prisutan drugi kojemu se ne može pobjeći, ona je ta koja prisiljava Zlatu da se suoči s tuđim i sramotnim u sebi (primjerice u epizodi kada razotkrije njezinu sklonost noćnom samozadovoljavanju igračkom-klaunom ili kada uoči operacije prizna sestri da zna za preljub koji je ona počinila s njezinim suprugom). Blizanka razotkriva nelagodu prema drugačijem i stranom koja čini temelje sebstva izloženog prisili održavanja privida jedinstva i (vremenskoga) kontinuiteta. Srebra kao suprotnost Zlatinoj emocionalnosti i sklonosti metafizičkom – racionalna, promišljena i praktična – utjelovljuje uzrok nelagode koja proizlazi iz osjećaja neprilagođenosti i različitosti. Ona u tom smislu ne reprezentira samo istost s kojom se Zlata identificira u razlici, već i razliku koju pronalazi u istosti. Odnos blizanki u *Rezervnom životu* u tom smislu slijedi dinamiku pre-

ness) kroz koncepte *ipse* i *idem* identiteta. Istost se pritom može odnositi na numerički i kvalitativni identitet te uključivati pojam neprekinutog kontinuiteta (prepoznatljivosti u vremenu). Sebstvo pak podrazumijeva identitet koji se odnosi na jedno (a ne neko drugo) jastvo ili pak, što je još zanimljivije, na jastvo kao drugoga.

poznavanja i zatamljavanja stranca u sebi, kako je opisuju Kristeva, ali je i zaokreće: strah i mržnja prema stranome i različite odražavaju našu vlastitu zatamljenu neprilagođenost, ali se ona istovremeno projicira na naše okruženje. Riječ je dakle o cirkularnom procesu aporija kojega se očitava u neprepoznavanju izvora straha i nelagode kao emocija proizašlih iz nemogućnosti identificiranja s drugim te, paradoksalno, identificiranja s različitim u njemu. Drugost je dakle ono izvan nas, ono čega se bojimo i od čega zaziremo, ali i projekcija toga straha u nama samima, ono što čini naše Ja i naše ne-Ja. Mržnja koju Zlata osjeća prema Srebrni (i obratno) reflektira taj proces prepoznavanja i negiranja sebe u drugome: u karakterno različitoj Srebrni Zlata nazire vlastitu neprilagođenost koja zatim postaje osnovom njezina odnosa prema drugima. Utoliko Srebra utjelovljuje, odnosno u narativnoj strukturi romana metaforički reprezentira Zlatino (drugo) Ja, njezinu istost, ali i njezino ne-Ja, razliku, odnosno Ricoeurovom terminologijom sposobnost sebstva da se ostvari u drugome. Dinamika se toga odnosa kroz propitivanje (ne)mogućnosti i dosega cjelovitoga sebstva ostvaruje u romanu kroz različite kontekste podvrgavajući protagonistice radikalnim preobrazbama (meta)fizičkih stanja.

Čin krvavog razdvajanja na koji blizanke pristaju svjesne neizvjesnosti njegova ishoda amblem je žrtve kojoj se osoba podvrgava s ciljem ostvarivanja cjelovitosti kao paradigme tradicionalnom kulturom promoviranoga ideala osobnoga identiteta. Drugim riječima, žrtvovati drugog i različitog u sebi znači ostvariti prinudno (ili prividno) jedinstvo sebstva. Posljedica je takve žrtve redukcija apsolutnoga drugog (simboliziranoga likom blizanke Srebre) u relativnoga drugog (Kearney 2005: 79) ili drugoga u sebi, pounutrenje drugosti i njegova transformacija u odsutno mjesto razlike kao temelja osobnoga identiteta. Žrtvovanjem drugoga cirkularni se proces prepoznavanja razlike u istome i istoga u različitom pounutruje, pa Srebra od materijalnoga znaka razlike postaje simbol Zlatine unutarnje podijeljenosti koja će se zatim eksternalizirati kroz njezin odnos prema neposrednoj okolini i to domaćoj (Skopju, Makedoniji) i stranoj (Londonu, New Yorku, Kini). Srebrinom smrću fizički hendikep prestaje za Zlatu biti alibijem različitosti i neprilagođenosti, pa ona prepoznaje sebe kao stranca, odnosno priznaje decentriranje vlastitoga jastva postupno se izlažući novim, neočekivanim, pa čak i socijalno neprimjerenim iskustvima (odlazak iz roditeljskoga doma, napuštanje domovine, život u izvanbračnoj zajednici, javno odbijanje magistarske diplome...). Takvu decentralizaciju ega kao posljedicu prepoznavanja drugoga kao stranca u nama samima psihoanaliza opisuje kao pad obrambenih mehanizama protiv drugosti, čemu slijedi dvojaki mogući scenarij: potpuno psihičko rastrojstvo ili prihvaćanje nove etike i prakse identificiranja u drugome. Isključivost ovakvoga pristupa Kearney dopunjuje hermeneutičkim pristupom koji u duhu Ricoeurove i Levinasove filozofije zago-

vara prepoznavanje (a) sebe kao drugoga i (b) drugoga kao (dijela) drugosti vlastita sebstva. Naime, ukoliko je zahtjev etike poštivanje jedinstvenosti druge osobe, on mora podrazumijevati i prepoznavanje drugoga kao sekundarnoga sebstva. Drugim riječima, uvažavanje drugih možemo očekivati u recipročnom odnosu spram našega uvažavanja drugosti (Kearney 2001: 80). U *Rezervnom životu* je izgubljena (žrtvovana) drugost sačuvana u obliku zamišljene prisutnosti, praznoga mjesta koje afirmira Zlatinu podvojenost. Reagirajući na Srebrinu smrt psihičkim slomom, Zlata polako uspostavlja nove obrasce identificiranja, prihvaćajući vlastitu drugost i prepoznavajući je kao odjek drugoga u sebi (i obratno). Prilagođavajući se novome životu Zlata tako izgrađuje novo poimanje drugosti, odnosno žrtvovanu razliku preobražava u novi odnos prema sebi i drugima:

[...] veću Drugost u životu i nisam poznavala od svoje i Srebrine. Ni veći gubitak Drugosti od naše, koje smo se, paradoksalno, toliko htjele osloboditi. (RŽ 2016: 358)

U Velikoj Britaniji sam i sâm strano tijelo i tijelo što odbija strana tijela [...] Velika Britanija me odbija, odbacuje, šuta nogom, ne želi me prihvatiti kao strano tijelo koje joj nudi novu perspektivu. (RŽ 2016: 359)

Zlatina se perspektiva drugosti ovaj put eksternalizira na kolektivnoj razini preispisujući pojam egzila iz privatnoga/osobnoga u javni kontekst te pritom ostaje amblemom njezine podvojenosti koja se ostvaruje u recipročnom odnosu sebstva i drugoga. Život u Londonu Zlati otkriva novu vizuru drugosti i prisiljava je prepoznati strano u njoj samoj, odnosno priznati sebe samu kao stranca iz perspektive kolektivnoga odraza:

Sve te ljudske priče za mene su bile potresno otkriće. Govorile su o imigrantskom iskustvu i ljudskim sudbinama koje ne poznaju granice. Čeka li i mene isto? Jesam li u trenutku kad sam napustila Makedoniju i ja postala emigrantica? Očigledno. U progonstvu zbog roditeljske neljubavi, u progonstvu zbog nehigijenskih uvjeta, u progonstvu zbog ljubavi prema Bogdanu, u progonstvu zbog Srebrine smrti. Paradoksalno, postala sam emigrantica u gradu u kojem je Srebra umrla – ili nije preživjela. U Londonu, u gradu našega rastanka, u svakom smislu. (RŽ 2016: 364)

Jasno uočavajući uzroke vlastita progonstva, Zlata započinje proces identificiranja sebe kao stranca kroz dijalog s iščezlim/prošlim sebstvom i novom socijalnom okolinom, na raskrižju vremenskih i prostornih koordinata: sadašnjega i prošlog Ja, ostavljene i prihvaćene sredine. Međutim, kao što tvrdi Kristeva (1991: 10) podvojenost egzilanta/stranca nije moguće svesti na odnos sada – nekad i ovdje – ondje: stranac je uvijek drugdje i ne pripada nigdje. Zbog određenoga načina privrženosti mjestu kojega više nema, koje je izgubljeno ili napušteno, strance je moguće podijeliti

u dvije skupine. Prvoj skupini pripadaju oni koji žive u iscrpljujućem raskoraku između onoga što više ne postoji i onoga što nikada neće biti, a drugoj oni koji transcendiraju opisanu prazninu ne živeći ni u prošlosti niti sada, već ponad navedenih kategorija u stanju žudnje za drugim (što ne mora nužno biti zemlja, već bilo koji objekt žudnje, poput osobe, stanja ili emocije). Prvi se najčešće prepoznaju po ironiji, a drugi po skepticizmu. Naracija u *Rezervnom životu* (za razliku primjerice od romana Dubravke Ugrešić koji snažnim potenciranjem ironijskoga odmaka tematiziraju iskustveni procjep između prošlosti i budućnosti) zaziva žudnju koja ne proizlazi iz nostalgije, ali joj istovremeno izmiče i potpuno prepuštanje sadašnjem trenutku. Iz opisanoga se žudnjom oblikovanoga skepticizma iznjedruje zatim i temeljna motivacija romana koja egzil vraća njegovim korijenima: problemu temelja osobnoga identiteta i uzrocima njegove podvojenosti.

PRİČA O POUNUTRENOM EGZILU

Pripovjedna je perspektiva romana *Rezervni život* – prepuštena blizanki Zlati – od samoga početka usredotočena na koncept žudnje: ponajprije žudnje za razdvajanjem kao jamstvom samostalnosti i slobode, a zatim i žudnje za odlaskom (u London), bijegom od nerazumijevanja i bijede. Fizički hendikep koji blizanke izdvaja iz okoline materijalizira njihov osjećaj nepripadanja, ponajprije vlastitoj disfunkcionalnoj patrijarhalnoj obitelji, a zatim i socijalnom okruženju, te naposljetku i sebi samima. Opisani koncept pripovjednu strukturu romana dijeli na period prije operacije razdvajanja u kojemu se žudnja usredotočuje na jasno određen cilj fizičkoga razdvajanja i afirmaciju zamišljene individualnosti, a njegova realizacija odgađa u zamišljeno buduće vrijeme i prostor koji tako postaju jamstvo samorealizacije, te period nakon tragičnoga razdvajanja kada se žudnja pounutruje i postaje amblemom metafizičkoga stanja izopćenosti i razlike. Temelj i uzrok žudnje kao provodnoga motiva romaneskne strukture je stanje izmještenosti, odnosno egzila, koje se tijekom naracije postupno pounutruje i od simbola fizičke razlike i materijalne dislociranosti prerasta u osjećaj nepripadanja sebi i metafizičku podvojenost. Unutarnji egzil (*internal exile*) prema konceptu Hamida Naficyja Paul Allatson i Jo McCormack (2008: 11) opisuju kao stanje izopćenosti koje se ne ostvaruje isključivo u kontekstu socijalnih institucija zabrane (poput kaznonica, logora ili mentalnih institucija), već i unutar obitelji pod utjecajem određenih socijalnih uvjeta i normi, te ga od vanjskoga egzila (*external exile*) razlikuje odsutnost fizičke, odnosno materijalne dislociranosti iz domovine. Iz konteksta obitelji kao primarnoga okruženja izopćenosti i uzroka otuđenja unutarnji se egzil zatim prenosi i u koncept neprilagođenoga sebstva koje je strano svim okruženjima.

Pitanje egzila, kao što sugerira naslov romana,⁴ postaje tako pitanje osobne dislociranosti, metafizičkoga stanja podvojenosti i nepripadanja koje se ne javlja kao posljedica prostorne izmještenosti ili materijalnoga (fizičkoga) obilježja, već prije kao njihov uzrok ili temelj. O takvome konceptu egzila piše Josif Brodski (1990: 103) koji prvobitno značenje pojma u smislu prisilnoga ili dobrovoljnoga izgnanstva premješta između fizičkoga (teritorijalnog) i duhovnog, određujući emigranta kao biće koje postoji negdje između prošlosti i sadašnjosti, stalno proživljavajući i obnavljajući trenutak raskida. Egzil kao stanje (pounutrene) drugosti i narativna materijalizacija izgubljenoga glasa u *Rezervnom životu* (napose u Zlate, ali i osoba u njezinu okruženju) traje bez obzira na njihovu stvarnu, prostornu (ne)pokretljivost te se odnosi prije svega na temeljna stanja nezadovoljstva, samoće, otuđenosti ili bespomoćnosti. Pozivajući se na tumačenja Brodskoga i Saida, Sanja Šakić u tom smislu zaključuje: “egzil se može istovremeno poimati bilo kao fizičko bilo kao duhovno izgnanstvo, ali egzil u pravom smislu riječi jest pojam koji ne označava isključivo iskustvenu stvarnost” (2014: 227). Život emigranta obilježen je raskidom koji određuje njegovo prije i poslije i lišava ga mjesta u kauzalnoj temporalnosti. Riječ je o iskustvu nesvedivom u pojmove imaginarnog i realnog, kako tradicionalne stereotipe emigracije opisuje Boris Škvorc (2016: 30), tumačeći egzil kroz “dvostruku dekonstrukciju modalno zadanih čvrsto utvrđenih stereotipa” kao diskurzivni položaj u kojemu se osobni imaginarij autora ili pripovjedača preklapa s modalitetima političkog i(li) fizičkog pritiska. Upravo tako opisan egzil, determiniran trenutkom odvajanja kojim se mjesto žudnje pretvara u mjesto žaljenja, preslikava se u pripovjednu strukturu *Rezervnoga života*, koja se, poput života emigranta, razdvaja na prije i poslije obilježeno podjednakim intenzitetom osjećaja izopćenosti. Tragiku egzila kao obnavljajućega raskida Dimkowska dodatno naglašava ishodom operacije razdvajanja (smrću jedne od blizanki, Srebre), čime emigraciju izjednačava s nepovratnim gubitkom (dijela sebe). Nakon operacije Zlata započinje samostalan život za kojim je žudjela, no istovremeno i bez dijela sebe kojega se dugo željela osloboditi i koji – čak i u odsutnosti – ostaje osnovnom preprekom njezina samoostvarenja: ([...] ali ja nisam znala tko sam. Kao da je moje ja bilo neodvojivo od Srebrinog, kao da nisam imala svoje ja, kao da bez nje nisam znala tko sam” [RŽ 2016: 333]) Drugost jastva materijalizirana u fizičkoj opreci koja simbolizira dualitet (i rivalitet) Ja i ne-Ja činom egzila pretvara se u prazno mjesto, odsutnost koju je nemoguće popu-

⁴ Naslov romana *Rezervni život* izravna je aluzija na udvojenu egzistenciju glavne protagonistice i naratorice podijeljenu smrću sestre blizanke na “život prije” i “život poslije” i priziva konotacije izdvojenosti i dvostrukosti osobne egzistencije kao osnovne oznake stanja egzila.

niti. Naracija o različitom Drugome prelazi u naraciju o odsutnome i žuđenom drugome, što u svome čitanju egzila Vladimir Biti (2005: 238) tumači kao iskaz odsutnosti prošloga. Srebrina smrt se preklapa ili čak postaje uzrokom Zlatina egzila, a ona sama postaje simbolom odsutnosti i izgubljenoga glasa koji se mogu ostvariti jedino kroz pripovijedanje. Ono što je izgubljeno predstavlja temelj Zlatine osobnosti, vraćajući njezino postojanje uvijek iznova u trenutak raskida, u prošlost koja će zauvijek određivati njezino postojanje.

Rezervni život prikazuje dakle stanje egzila (materijalno i duhovno) kroz tri ključna momenta: žudnju, raskid i gubitak. Žudnja transponira željeno samostvarenje u neodređeno zamišljeno buduće vrijeme, raskid dokida projiciranje zamišljene budućnosti i preusmjerava žudnju subjekta u prošlost te je nužno obilježen gubitkom dijela subjektova jastva koji pripada prošlosti. Stanje egzila označava neprekidno ponavljanje opisanih momenata u subjektovoj svijesti (obnavljanje i ponovno oživljavanje sjećanja), zbog čega njegova egzistencija ostaje zarobljena između prošlosti i sadašnjosti, u svojevrsnom stanju izolacije koje na različite načine proživljavaju i simboliziraju i drugi protagonisti *Rezervnog života*, posebice ženski likovi kojima mogućnost samorealizacije priječe dominantni stereotipi majčinstva, braka i socijalnoga statusa. Imaginarij egzila kao diskurzivnoga stanja pritom uključuje niz nerazriješenih statusa potencijal kojih se ostvaruje upravo u tradicionalnim socijalnim stereotipima poput majke, usidjelice, samohrane majke ili pak snahe. Utjelovljeni u nekolicini likova navedeni stereotipi prizivaju i ponavljaju stanje egzila kao drugosti u svim njegovim ključnim momentima, preslikavajući obrasce otuđenosti i nepripadanja u nizu socijalno dodijeljenih i proskribiranih uloga. Na alegorijskoj su razini svi navedeni likovi – poput Zlatine i Srebrine majke koja se ne uspijeva identificirati s majčinskom ulogom, zbog čega tone sve dublje u depresiju ili *samica* zakonom prisiljenih na posvajanje djece – realizacija vlastite drugosti, odnosno utjelovljena ne-Jastva, stranci samima sebi. Jedan od ponajboljih prizora takve otuđenosti i nerazumijevanja u kolažu vlastitih sjećanja pripovijeda Zlata prisjećajući se rijetkih trenutaka bliskosti u obitelji začudno omogućenih mrakom, odnosno neprepoznavanjem:

Jedva sam čekala da nestane struje, a to se događalo obično popodne, zbog redukcije električne energije. Tada bismo se svi četvero zbili na otomančić u kuhinji [...] i svi smo se smijali dok je oko nas carevala tama i nije nam bilo neugodno sjediti i ležati jedni pokraj drugih, pripijeni, ne samo Srebra i ja nego i oni, naši roditelji, nije nam bilo neugodno voljeti se i biti sretni. Lijepa su bila ta popodnevna bez električne energije kao iluzija naše obiteljske sreće. Ali kad bi se upalilo svjetlo [...] i kad bismo se mogli vidjeti, odmah smo ustajali. [...] svatko je bio zatvoren u sebe, već otuđen, i tada bismo se ponovno počeli mrziti. (RŽ 2016: 31)

Mrak kao simbol nepoznatoga i strašnoga u otuđenoj obitelji postaje jedinim mogućim okruženjem koje im dozvoljava zajedništvo i postaje mjesto iluzorne bliskosti na kojem svatko od njih ostvaruje vlastite skrivene žudnje. Tek su na prazno platno tame oni kadri projicirati osjećaje zatomljene kontekstualno zadanim očekivanjima i pretpostavkama; mrak paradoksalno postaje jedino moguće mjesto lišeno statusa izopćenosti i nepripadanja.

Kroz zamršenu mrežu likova Dimkowska je kreirala nacrt otuđenoga sebstva kao matrice modernoga identiteta rascijepljenoga između mnoštva usvojenih i(li) nametnutih uloga, čiju srž predstavlja sama Zlata kao lik u kojemu su okupljeni različiti dijelovi matrice:

Kao da nisam bila cjelovita, nego osoba s više osobnosti, i sve one stidjele su se jedna druge, predbacivale si, griješile i jedna drugoj postavljale prepreke, jedna drugoj se rugale, međusobno se uništavale. (RŽ 2016: 349)

Zlata nakon Srebrine smrti nastavlja obrazac nadmetanja, ljubavi, mržnje i stida uspostavljen za njezina života prihvaćajući drugost koju je dugo poistovjećivala s fizičkim hendikepom kao sastavni dio vlastite višestruke osobnosti, odnosno onoga nepoznatog, stranog i zastrašujućeg u sebi. Prostorna dislociranost pritom postaje tek jednim od amblema njezine otuđenosti te ona i nakon povratka u Makedoniju proživljava iste obrasce neprihvatanja koji su je pratili cijeli život.

ŽENA PUTNICA

U kratkom tekstu *D'Ithaca a New York* iz 1974. Julia Kristeva opisuje figuru žene putnice kao simbola mahnite pokretljivosti postmodernoga društva. Pomalo nalik Baudelaireovom *flâneuru*, žena putnica svoje postojanje temelji na stalnim odlascima i dolascima kloneći se statičnosti: bilo koje mjesto može postati njezin dom, ali se istovremeno izbjegava igdje udomačiti. Za razliku od tradicionalne figure žene/domaćice/majke koja pretvara nepoznato u prisno, žena putnica zahvaljujući sposobnosti imaginacije u poznatom prepoznaje strano, pa joj, kao modernome Odiseju, neprekidno izmiče utjeha i prisnost domaćega okruženja. Figura žene putnice, kako je opisuje Kristeva, baca drugačije svjetlo na status egzilanta, odnosno egzil poistovjećuje sa stanjem trajne samonametnute izmještenosti ne kao mjesta s kojeg se projicira žudnja, već mjesta žudnje same. Stanje egzila tako nastaje snagom ili porivom kojim žena putnica preobražava poznato u strano prihvaćajući sve sredine kao svoje i ne osjećajući se svojom ni u jednoj od njih. Dimkowska u *Rezervnom životu* afirmira upravo ovakvu vizuru egzilanstva:

[...] London je bio prepun emigrantskih umjetnika. Nakon svakog razgovora s njima sve više sam postajala svjesna da se rađamo, ali i da se ne rađamo kao nacio-

nalna bića. Ne određuje nas samo tlo na kojem smo se rodili, nego i sva tla na koja smo stupili, zrak koji smo udisali, ljudi koje smo susreli, jezici u kojima smo iskušali snagu preobrazbe. Pisac je napola kameleon, napola kamen i prije nego što umre jedan crvić u duši obraća mu se na materinskom jeziku: 'Tko si, tko si bio?' Pisac umire prije nego li mu odgovori na pitanje, jer na to pitanje pisac emigrant nema odgovor. (RŽ 2016: 367)

Zlata utjelovljuje figuru žene putnice na više razina. Najraniji (djetinji) period njezina života obilježen je stalnim nezadovoljstvom i lišen osjećaja bliskosti, ljubavi i zaštite koju pruža obitelj. U tom razdoblju ona svoju žudnju transcendiru u imaginarno mjesto utjehe, koju najprije pokušava pronaći u religiji, a zatim u snovima o životu u inozemstvu. Statičnu egzistenciju djetinjstva i adolescencije Zlata nakon odlaska u London i Srebrine smrti zamjenjuje stalnim putovanjima, upisuje posljediplomski studij, posjećuje brojne svjetske zemlje i živi na relaciji London – Skopje. Dok Zlatina majka predstavlja iznevjerenu figuru žene putnice koja vlastito nesnalaženje u ulozi majke-zaštitnice plaća depresijom i krajnjim otuđenjem, Zlata postupno razvija svijest o nužnosti nepripadanja kao temelju vlastita fragmentirana jastva. Upravo se u opisanoj opoziciji najbolje ispoljava značaj stanja egzila kao temelja osobnoga identiteta kako ga narativno oblikuje *Rezervni život*: zatvoreni krug koji čine Zlatina putovanja započinje i završava u istom osjećanju izmještenosti, s razlikom što se početni osjećaj nezadovoljstva zbog nepripadanja postupno transformira u stanje prihvaćanja razlike i drugosti. Činjenica bivanja drugim za Zlatu postaje temeljem pozicioniranja prema svijetu i sebi samoj, zahvaljujući čemu se ona uspijeva distancirati od objekata u vlastitu okruženju te zatim s ironijskim odmakom vratiti sebi kao izmještenom subjektu. Teorija žene putnice zakružuje priču o egzilu kao stanju osobnoga identiteta u *Rezervnom životu* koja se kroz zamišljenu dvodijelnu strukturu romana razvija od transcendiranja žudnje preko mjesta raskida do prihvaćanja fragmentiranosti/podijeljenosti kao žudenoga stanja sebstva. Zlata, u ulozi žene putnice vlastitu žudnju za drugim (i strah od nepoznatoga/stranoga u njemu) kao stalno izmičućim objektom koji naizmjenice utjelovljuju njezina majka, sestra, ljubavnik, pa zatim i emocije i stanja poput ljubavi, zaštite ili duhovnosti, emancipira u sebe kao subjekta žudnje oslobodivši se pritom potrebe za priznanjem i cjelovitošću. Prostor između nje i drugih prestaje biti mjestom borbe i tjeskobe i postaje temeljem nove, mobilne forme identiteta, odnosno trajnim i prihvaćenim stanjem egzila.

ZAKLJUČAK

Roman *Rezervni život* tematizira pojam egzila kao stanja drugosti koje predstavlja internalizaciju dominantnih socijalnih, kulturnih i političkih praksi vremena. Galerija ženskih likova u narativnoj strukturi

romana utjelovljuje na različite načine (ne)uspjele pokušaje pojedinca da se odredi kao samosvojna jedinka prema vlastitom okruženju i sebi samome. Njihova se karakterizacija, kao i prakse uspostavljanja identitetskih obrazaca, realiziraju kroz niz binarnih opozicija: Zlate prema blizanki Srebrni, obiju blizanki prema majci, majke prema ocu, a ista se forma preslikava i na narativnu strukturu romana koja se temelji na odnosu prije-poslije (Srebrine smrti, emigracije/egzila, samostalnosti, ljubavi). Binarna struktura refleksija je motiva podvojenosti kao temeljne formule romana. Ambivalentni odnos sijamskih blizanki koji kulminira smrću jedne od njih amblem je nerazriješenosti statusa osobnoga identiteta utemeljenog na pozicioniranju sebe prema drugome, odnosno prepoznavanju drugoga kao stranca u samome sebi. Dinamiku opisanoga prepoznavanja roman sledi kroz obrasce unutarnjega i vanjskog egzila što ih tematizira temeljnim stanjima izopćenosti i nepripadanja ženskih likova, objedinjujući perspektivu egzila kao fizičke izmještenosti i fragmentarnosti sebstva u jedinstvenoj perspektivi njegove metafizičke naravi. U tom smislu *Rezervni život* zadobiva oznake *bildungsromana* u kojemu se egzil kao metafora podvojenosti jastva od stanja žudnje transformira u stanje za kojim se žudi, odnosno afirmaciju osobne izmještenosti/drugosti kao temeljno stanje osobnoga identiteta.

IZVOR

Lidija Dimkovska, *Rezervni život*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2016.

LITERATURA

Vladimir Biti, 2005. "Rasuta baščina: Muzej bezuvjetne predaje Dubravke Ugrešić", *Doba svjedočenja*, Zagreb: Matica hrvatska.

Josif Brodski, 1988. "The Condition We Call Exile", *The New York Review of Books*, January 21, pp. 16–20.

Exile Cultures, Misplaced Identities, 2008. Edited by Paul Allatson and Jo McCormack. New York: Rodopi.

Jane Gallop, 1987. "Reading the Mother Tongue: Psychoanalytic Feminist Criticism", *Critical Inquiry*, 13 (2): 314–329.

Richard Kearney, 2005. *Strangers, Gods and Monsters: Interpreting Otherness*. London and New York: Routledge.

Julia Kristeva, 1977. [1974]. "D'Ithaca a New York", *Polylogue*, Paris: Seuil, 495–515.

Julia Kristeva, 1991. [1988]. *Strangers to Ourselves*, translated by Leon S. Roudiez. New York: Columbia University Press.

Paul Ricoeur, 1992. [1990]. *Oneself as Another*, translated by Kathleen Blamey. Chicago: The University of Chicago Press.

Sandra Sabovljević, 2016. "Povijest nas je samo naučila kako ponavljati zlo" (intervju s Lidijom Dimkovskom). URL: http://www.novolist.hr/Kultura/Knjizevnost/Lidija-Dimkovska-Povijest-nas-je-samo-naucila-kako-ponavljati-zlo?meta_refresh=true. Pristup 20. prosinca 2017.

Anna Smith, 1996. *Julia Kristeva: Readings of Exile and Estrangement*. New York: St Martin's Press.

Sanja Šakić, 2014. "Smrt u izganstvu. Pisanje kao pisanje-postajanje", *Umjetnost riječi*, I.VIII (2): 225–241.

Boris Škvorc, 2016. "Između mimikrije i aproprijacije: Primjeri različitih procedura izvedbi dislociranog etničkog/emigrantskog diskursa/teksta (Hong, Lee, Ugrešić i Albahari)", *Književna smotra*, 179 (1), 25–36.

SUMMARY

IDENTITY AS THE STATE OF EXILE: WOMAN IN LIDIJA DIMKOVSKA'S *A SPARE LIFE*

Critical reception welcomed Lidija Dimkovska's novel *A Spare Life* (2012) as an allegory of political and social events in ex-Yugoslavia in the last decades of the twentieth century. The essay sets aside the allegorical perspective of the novel and focuses on the analysis of the state of exile as a key point of identification of the novel's main character, conjoined twin Zlata. The analysis is based on the concepts of desire, otherness and fear of the unknown through which main characters (mostly women) of the novel are represented, as well as on manners of their internalization of socially promoted standards and stereotypes from the perspective of Julia Kristeva's theory of oneself as a stranger.

Key words: *A Spare life*, Lidija Dimkovska, identity, exile, otherness, stranger